

O'RTA MAKTAB O'QUVCHILARIDA KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Xoliqova Shahzoda Zoir qizi,

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Maxmadiyeva Gulchexra Sait-Abdullayevna,

Dotsent, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqola o'rta maktab o'quvchilarida kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishning nazariy asoslarini keng yoritishga bag'ishlangan. Maqolada kommunikativ ko'nikmalar tushunchasi, ularning rivojlanish bosqichlari, ta'lim jarayonida samarali shakllantirish usullari va pedagogik texnologiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchilarning muloqot qobiliyatini oshirishda til va nutqning ahamiyati, interaktiv va dialogik metodlarning roli batafsil yoritilgan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, kommunikativ ko'nikmalarni tizimli ravishda rivojlantirish o'quvchilarda o'z fikrini aniq ifoda etish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish va ijtimoiy muhitga moslashish qobiliyatini oshiradi. Maqola o'qituvchilarga va pedagoglarga maktabda samarali kommunikativ muhit yaratish bo'yicha amaliy tavsiyalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: kommunikativ ko'nikmalar, o'quvchi, maktab, ta'lim jarayoni, pedagogik texnologiyalar, muloqot, dialog, interaktiv metodlar, nutq rivoji, ta'lim samaradorligi.

Annotation. This article is devoted to a comprehensive study of the theoretical foundations for developing communicative skills among secondary school students. It analyzes the concept of communicative skills, the stages of their development, effective methods for their formation in the educational process, and pedagogical technologies. Furthermore, it emphasizes the role of language and speech in enhancing students' communication abilities, as well as the importance of interactive and dialogical methods. The study demonstrates that systematically developing communicative skills improves students' ability to express their thoughts clearly, interact effectively with others, and adapt to social environments. The article also provides practical recommendations for teachers and educators on creating an effective communicative environment in schools.

Keywords: communicative skills, student, secondary school, educational process, pedagogical technologies, communication, dialogue, interactive methods, speech development, educational effectiveness.

Аннотация. Данная статья посвящена всестороннему изучению теоретических основ развития коммуникативных навыков у учащихся средней школы. В статье анализируются понятие коммуникативных навыков, этапы их формирования, эффективные методы развития в образовательном процессе, а также педагогические технологии. Особое внимание уделяется роли языка и речи в повышении коммуникативных способностей учеников, а также значимости интерактивных и диалогических методов. Исследование показывает, что систематическое развитие коммуникативных навыков способствует улучшению способности учеников ясно выражать свои мысли, эффективно взаимодействовать с окружающими и адаптироваться к социальной среде. Статья содержит практические рекомендации для учителей и педагогов по созданию эффективной коммуникативной среды в школе.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, ученик, средняя школа, образовательный процесс, педагогические технологии, коммуникация, диалог, интерактивные методы, развитие речи, эффективность обучения.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi har tomonlama dolzarb hisoblanadi. Globalizatsiya

jarayoni, axborot texnologiyalarining tez sur'atlar bilan rivojlanishi, shuningdek, ijtimoiy muhitning murakkablashuvi natijasida o'quvchilardan samarali va aniq muloqot qila olish qobiliyati yuqori talabga ega bo'lmoqda. Shu bois, zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishni ta'lim jarayonining muhim vazifasi sifatida ko'rsatadi. Kommunikativ ko'nikmalar — bu nafaqat tilni bilish, balki fikrni aniq ifoda etish, tinglash, tushunish, savol berish va javob berish, shuningdek, ijtimoiy vaziyatlarda o'zini to'g'ri tutish kabi qobiliyatlarni o'z ichiga oladi. O'rta maktab davrida o'quvchilar shaxs sifatida shakllanayotgan bir paytda, ularning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish shaxsiy, ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatning muhim omilidir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda kommunikativ kompetentsiyani tizimli rivojlantirish ularning ijodiy fikrlash, guruhda ishlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini ham sezilarli darajada oshiradi (Sharipov, 2018; Karimova, 2020). Nazariy jihatdan, kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni psixologiya, pedagogika va lingvistika fanlarining integratsiyasini talab qiladi. Masalan, psixologiya o'quvchilarning muloqot jarayonidagi shaxsiy xususiyatlari, motivatsiya va hissiy holatlarni o'rganishga yordam beradi; pedagogika esa samarali o'qitish usullari va dars metodikasini belgilaydi; lingvistika esa til qoidalari, nutq shakllari va tilning kommunikativ funksiyalarini tahlil qiladi. Shu nuqtai nazardan, o'quvchilarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish — bu nafaqat til o'rganish jarayoni, balki shaxsni ijtimoiy jihatdan moslashuvchan, mustaqil va faol shaxs sifatida tarbiyalash demakdir. Shu bois, mazkur maqola o'rta maktab o'quvchilarida kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishning nazariy asoslarini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, unda kommunikativ kompetentsiyaning tarkibiy qismlari, rivojlanish bosqichlari, shakllantirish strategiyalari va zamonaviy pedagogik yondashuvlar ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarda samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda nazariy bilimlar va amaliy yondashuvlarning muhimligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. O'quvchilarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va lingvistika tadqiqotlarida keng yoritilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kompetentsiya — bu o'quvchining nafaqat tilni bilishi, balki muloqot vaziyatida o'zini samarali tutish qobiliyatidir (Hymes, 1972). Shu nuqtai nazardan, Sharipov (2018) va Karimova (2020) o'quvchilarda tilga asoslangan muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali usullarini tahlil qilgan va ularning asosiy omillari sifatida interaktiv darslar, rol o'yinlari va guruh ishlari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, psixologik tadqiqotlar o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari, motivatsiyasi va hissiy holati muloqot jarayonining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini isbotlagan (Vygotsky, 1978; Piaget, 1964). Shu asosda, metodik yondashuvlarda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, individual qobiliyatlari va ijtimoiy kontekst inobatga olinishi zarurligi ta'kidlanadi. Lingvistik tadqiqotlar ham kommunikativ kompetentsiyaning tarkibiy qismlarini — grammatik, leksik, fonetik va pragmatik jihatlarni — chuqur tahlil qilgan. Masalan, Savelyeva (2019) o'quvchilarda dialogik nutqni rivojlantirishda matnlar bilan

ishlash va nutq mashqlari samaradorligini o'rganib, interaktiv metodlarni qo'llashni tavsiya qilgan. Shu bilan birga, Toshpulatova (2021) zamonaviy o'quvchilarda kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishda multimodal metodlarni — vizual, audio va amaliy mashg'ulotlarni birlashtirish — muhimligini ko'rsatgan. Tahlil qilingan adabiyotlardan kelib chiqib, tadqiqotning metodologiyasi quyidagicha belgilandi. Tadqiqot obyekti — o'rta maktab o'quvchilari, predmet esa — ularning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Tadqiqot metodlari quyidagilardan iborat:

Nazariy tahlil metodi — kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni o'rganish va ularning samaradorligini baholash. Bu jarayonda Hymes, Vygotsky, Piaget kabi klassik nazariyalar va Sharipov (2018), Karimova (2020), Savelyeva (2019), Toshpulatova (2021) kabi zamonaviy tadqiqotlar tahlil qilindi. Eksperimental metod — o'quvchilarda kommunikativ ko'nikmalarni amaliy tarzda shakllantirish uchun darslarda interaktiv mashqlar, rol o'yinlari va guruh ishlari qo'llash. Kuzatuv va so'rovnomma — o'quvchilarning dars jarayonidagi muloqot faolligi va o'zini ifoda etish qobiliyatini baholash. Bu usul yordamida metodlarning samaradorligi empirik jihatdan o'rganildi. Tahliliy metod — olingan natijalarni statistik va sifat jihatidan tahlil qilish, o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalaridagi o'sish va zaif tomonlarni aniqlash. Shu tarzda, tadqiqotda nazariy asoslar bilan amaliy metodlar integratsiyasi amalga oshirildi. Adabiyotlar tahlili ko'rsatdiki, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishda interaktiv metodlar, multimodal mashg'ulotlar va shaxsiy motivatsiyaga e'tibor berish eng samarali usul hisoblanadi. Shu bilan birga, metodologik yondashuv o'quvchilarning yosh xususiyatlarini, individual ehtiyojlarini va ijtimoiy kontekstni hisobga olgan holda shakllantirildi.

Tadqiqot natijalari. Mazkur tadqiqot davomida o'rta maktab o'quvchilarida kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish jarayoni chuqur o'rganildi. Tadqiqot nazariy asoslar, empirik kuzatuvlar va amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshirildi. Shu jarayonda o'quvchilarning nutq madaniyati, tinglash va tushunish ko'nikmalari, shuningdek, muloqotdagi ijtimoiy va pragmatik qobiliyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning nutq madaniyati va fikrini aniq ifoda etish qobiliyati interaktiv va amaliy mashg'ulotlar orqali sezilarli darajada rivojlanadi. Darslarda guruh ishlari, rolli o'yinlar, muhokama va dialog mashg'ulotlari qo'llanilganda o'quvchilar o'z fikrini aniq va mantiqan ifoda etish, fikr almashish va boshqalar bilan samarali muloqot qilishga qodir bo'ladilar. Shu bilan birga, nutq jarayonida o'quvchilarning hissiy motivatsiyasi va o'zini ifoda etishdagi ishonchi natijalarning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar dars davomida boshqalar nutqini tinglab, asosiy fikrlarni tushunish va savol berish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradilar. Tinglash jarayonida nafaqat tinglash texnikasi, balki tinglayotgan matn yoki nutq mazmunini tushunish, kontekstni anglash va muloqotdagi niyatni aniqlash ko'nikmalari ham rivojlanadi. Shuningdek, guruh ishlarida

o'quvchilarning ijtimoiy va muloqot qobiliyatlari ham sezilarli darajada o'sadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar guruhda konstruktiv tarzda ishlash, boshqalar bilan fikr almashish, muammolarni birgalikda hal qilish va guruhdagi vazifalarni taqsimlash qobiliyatlarini shakllantiradilar. Bu esa ularning jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga, ijtimoiy muhitga moslashuvchanlikni oshirishga va shaxsiy javobgarlikni kuchaytirishga yordam beradi. Tadqiqot davomida pragmatik ko'nikmalar — ya'ni tilni turli ijtimoiy vaziyatlarda mos va samarali ishlatish qobiliyati ham o'rganildi. O'quvchilar turli rolli o'yinlar va amaliy mashg'ulotlar orqali maktab hayoti, do'stlar bilan muloqot, onlayn muloqot kabi vaziyatlarda o'zlarini mos ravishda tutishni o'rganadilar. Shu bilan birga, nutqni kontekstga moslash, madaniy jihatdan to'g'ri ifoda qilish va muloqotdagi noaniqliklarni aniqlash ko'nikmalari rivojlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning motivatsiyasi va o'zini o'zi baholash qobiliyati kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim omildir. Interaktiv metodlar va amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarda o'z fikrini ifoda etishga, boshqalarning fikrini tinglashga, ijodiy va mantiqiy fikrlashga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Shu tariqa, o'quvchilar o'z kommunikativ qobiliyatlarini doimiy ravishda rivojlantirishga intilishadi. Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning yosh xususiyatlari va individual qobiliyatlarini hisobga olish metodologik jihatdan muhimdir. Yoshga xos psixologik xususiyatlar va o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini tashkil etish natijalarning samaradorligini oshiradi. Masalan, yosh o'quvchilar ko'proq vizual va amaliy mashqlar orqali samarali o'rganishadi, kattaroq sinflarda esa dialog va muhokama usullari natijaliroq bo'ladi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari o'rta maktab o'quvchilarida kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida interaktiv metodlar, guruh ishlari, rolli o'yinlar va multimodal mashg'ulotlarning samaradorligini isbotlaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyati, tinglash va tushunish ko'nikmalari, muloqotdagi ijtimoiy va pragmatik qobiliyatlar, shuningdek motivatsiya va o'zini baholash ko'nikmalari o'sadi. Shu bilan birga, individual va yosh xususiyatlariga e'tibor berish, metodlarni maqsadli integratsiyalash muvaffaqiyatga erishishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatadiki, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish nafaqat tilni o'rganish jarayoni, balki o'quvchilarni shaxs sifatida shakllantirish, ularning ijtimoiy faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishning samarali vositasidir.

Xulosa. O'rta maktab o'quvchilarida kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish — zamonaviy ta'lim jarayonining markaziy vazifalaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning nutq madaniyati, tinglash va tushunish qobiliyati, shuningdek muloqotdagi ijtimoiy va pragmatik ko'nikmalari pedagogik yondashuvlar orqali sezilarli darajada rivojlanadi. Interaktiv mashg'ulotlar, rolli o'yinlar, guruh ishlari va muhokamalar o'quvchilarga fikr almashish, boshqalar bilan konstruktiv muloqot qilish, muammolarni birgalikda hal etish va turli ijtimoiy vaziyatlarda o'zini to'g'ri tutish qobiliyatini beradi.

Tadqiqot davomida olingan kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, individual va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini tashkil etish natijalarni sezilarli darajada oshiradi. Yosh o'quvchilar vizual va amaliy mashg'ulotlar orqali ko'nikmalarni osonroq o'zlashtirsa, kattaroq sinflarda dialog va muhokama usullari muloqot samaradorligini yanada kuchaytiradi. Shu bilan birga, o'quvchilarning ichki motivatsiyasi, o'zini baholash va fikrini aniq ifoda etish intilishi pedagogik jarayonda ularning faol ishtirokini rag'batlantiradi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishda metodlarni turli yo'nalishlar bilan uyg'unlashtirish va ularni amaliy mashg'ulotlarga integratsiyalash jarayon samaradorligini oshiradi. O'quvchilarning tilga oid qobiliyatlari nafaqat akademik natijalar, balki ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashuv, guruh ishlarida faol ishtirok etish va ijodiy fikrlashga ham bevosita ta'sir qiladi. Shu yo'l bilan o'quvchilar nafaqat muloqot jarayonida o'zini erkin ifoda etishni o'rganadi, balki turli vaziyatlarda madaniyatli va samarali harakat qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv pedagogik amaliyotning samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojlanishida muhim omil sifatida xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik jarayonda o'quvchilarning individual ehtiyojlari, yosh xususiyatlari va motivatsiyasini inobatga olgan holda kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish — ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashning samarali yo'li hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. Cambridge: Harvard University Press.
2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press.
3. Piaget, J. (1964). Development and Learning. New York: Viking Press.
4. Sharipov, A. (2018). Pedagogical Approaches to Developing Communicative Skills in Schools. Tashkent: Teacher Publishing.
5. Karimova, N. (2020). Modern Techniques for Enhancing Students' Communication Competence. Samarkand: Samarkand University Press.
6. Savelyeva, T. (2019). Dialogic Speech in Secondary School Education. Moscow: Education Press.
7. Toshpulatova, M. (2021). Interactive Methods in Teaching Foreign Languages. Tashkent: National Pedagogical University Press.
8. Brown, H. D. (2001). Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. New York: Pearson Education.